Kıymeti bilinmedik bir dâhi: Sadri Maksudi Arsal

18 Şubat 2021

İskender Öksüz

Yarın, bir dehâmızın, Sadri Maksudi Arsal'ın ölüm yıldönümü. Onu, 20 Şubat 1957'de kaybetmiştik.

Turgay Tüfekçioğlu Bey, televizyon programında, Arsal'ın *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* kitabını anlatmamı isteyince, ilk gençlik yıllarımın yazarına döndüm. Ve kitabı tekrar - galiba üçüncü defa - okudum. Ve anladım ki gençlikte okunan kitapların bir kısmı, on yıllar sonra mutlaka tekrar okunmalı. Kitabı bir dahaki yazıma bırakıp yazarın hayatını özetlemeye çalışayım. Pek özete sığacak bir hayat değil. Aslında kendisi de bir polymath olan ilk hanım diplomatımız, Etrüsk araştırmacısı merhum Adile Ayda Hanımefendi'nin yazdığı biyografiyi okumak lazım.

Tatar Türkü kimliğine titiz

Sadri Maksudi 1878'de Kazan'ın Taşsu köyünde dünyaya geldi. Köy okulunda, ardından Kazan'da medresede okudu. Ceditçi ağabeyi de aynı okulda müderris. Ardından Rus Öğretmen Okulu'na gitmek istiyor. Kazan ahalisi itiraz ediyor: Orada Ruslaşırsın!

Kazan Tatar Türklerinin kimliklerine ne kadar titizlikle bağlı olduklarını Helsinki'de de görmüştüm. Çocukları üstünde titriyor ve mutlaka önce kendi okullarında eğitim görmelerini sağlıyorlardı. Türkiye'den gelen ve Türk kimliğine sıcak bakmayan bir imamı, gerisin geri postaladıkları da vaki. Antalya'da kendilerinden çok genç Türk delikanlılarla dönen Fin hanımlarının bu yeni arkadaşları Türk adına halel getirecek bir şey yapmaya kalkarsa kendisine tek yönlü uçak bileti veriliyordu ve bu biletin mesajı kuvvetli ve netti. Zeki Velidi'nin Helsinki ziyaretlerinden efsane gibi bahsediyorlardı.

Tolstoy, Gaspıralı, Ahmet Mithat ve Sorbonne

Genç Sadri Maksudi, Osmanlı Türkçesi'ne hâkim olmak için İstanbul'dan romanlar getiriyor. Bunlardan, Robinson Cruzoe'nun Türkiye Türkçesi tercümesini Kazan Türkçesine çevirip yayımlıyor. 20 yaşındayken *Maişet* isimli bir roman yazıp yayınlatıyor. Gerekçesi de şöyle: "*Kazan Türk edebiyatına katkı sağlamak için*" Üniversiteyi İstanbul'da okumayı düşünüyor. Fakat yola çıkmadan iki kapı yapmaya kararlı. Birisi, Yasnaya Polyana'da Lev Tolstoy'un malikanesi. Genç Sadri Maksudi ile Tolstoy Dede arasında keyifli bir gün geçtiği anlaşılıyor. Tolstoy ona birkaç kez, "*Akıllı Tatar genci*" diyor. İkinci uğrak noktası "*Dilde, Fikirde, İşte Birlik*" düsturunun ve Tercüman Gazetesi'nin sahibi Gaspıralı İsmail Bey. Gaspıralı, İstanbul'da değil, Paris'te okumasını tavsiye ediyor. İstanbul'da da Ahmet Mithat Efendi'yle tanışıyor. Bu olağanüstü zeki ve cıva gibi gence o da Paris'i işaret ediyor. O dönemde Paris dünyanın entelektüel merkezi. Sorbonne, bugünün Harvard'ı, Cambridge'i. Fransızca ise o devrin Lingua Franca'sı. Bugünün İngilizcesi gibi.

İki büyüğün nasihatına uyuyor. Paris'e gidiyor. Bir yıl Latince ve Fransızca öğrendikten sonra, Sorbonne'un Hukuk Fakültesi'ne giriyor. Aynı anda Edebiyat Fakültesi ve College de France'da da derslere katılıyor.

1906'da mezuniyetinden sonra Kazan'dan Rus halk meclisi Duma'ya seçiliyor. Duma Başkanlık Divanı'nda görev alıyor. Rusya'nın İngiltere'ye gönderdiği bir heyette bulunuyor… Rusya'nın iki ihtilal arasında kısa süren demokrasi atmosferinde *İç Rusya ve Sibirya Milli-Medeni Türk-Tatar Muhtariyeti*'nin anayasasını hazırlıyor ve kurucu heyete başkanlık ediyor. Kuluçka'daki bir devletin reisliği… Bolşevik darbesi hayallere son veriyor. 1917'de Finlandiya üzerinden Avrupa'ya kaçıyor. 1919 Paris Barış Konferansı'nda yüksek sesle Rusya Türkleri'nin haklarını savunuyor.

Son durak: Türk Ocağı, Atatürk ve Türkiye

1924'te Türk Ocağı'nın daveti üzerine Türkiye'ye geliyor. Türkiye'deyken reisicumhur Atatürk onu çağırıyor. Türkiye'de kalmasını arzu ettiğini bildiriyor. Cevabı, "*Baş üstüne!*".

İki dönem mebus seçiliyor. Bu arada meclis faaliyetlerinden başka ve belki onlardan önemli işleri var. Ankara Hukuk mektebinin kuruluşunda başrolde. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kuruluşlarında da. İkinci mebusluğundan sonra onu tekrar Paris'te, yine Sorbonne'da fakat bu sefer öğrenci değil, Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görüyoruz. 1950 yurda dönüyor ve bu sefer Demokrat Parti'den milletvekili seçiliyor.

Yeni teşekkül etmekte olan Avrupa Konseyi'nin kuruculuğunda, Konsey hukukunun hazırlanmasında aktif rol alıyor.